

намагалися максимально ввести окремо видані книги, наукові статті, публіцистичні виступи, рецензії, промови, матеріали збірників наукових праць, конференцій, симпозіумів за період 1806 по 2002 рік українською та іноземною мовами. *Григорій Сковорода (1722-1794): біобібліографічний покажчик. Уклад. Я. Шкира та ін. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди, 2006. 166 с.* Видання покажчика співробітниками Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету є цілком закономірним. Адже Григорій Сковорода жив і працював тут протягом шести років. «Він написав чимало педагогічних, літературних, філософських та музичних творів. Після повернення з-за кордону в 1750 р. Сковорода був запрошений переяславським єпископом Никодимом Срібницьким на посаду викладача поезики Переяславського колегіуму» [Нікітіна: 6]. У 2002 році педагогічному університету присвоєно ім'я Г. Сковороди. Покажчик є дуже популярним серед фахівців і перевидавався тричі зі змінами та доповненнями. *Григорій Сковорода: філософія життя і творчості «українського Сократа»: наук.-допом. бібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наук. б-ка; уклад. Т. І. Неудачина; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків: ХНПУ, 2019.* Він є спробою зібрати відомості про опубліковані твори Григорія Сковороди та наукові праці, історичні та літературознавчі розвідки, художні твори, присвячені видатному мислителю, які зберігаються у фондах наукової бібліотеки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

За роки існування незалежної України біобібліографія зазнала суттєвих змін та розвитку у бік загальноєвропейських вимог та тенденцій. У зв'язку зі зростаючими потребами сучасного читача та всезростаючим попитом на сковородинознавчі дослідження українські бібліографи докладають всіх зусиль для їх задоволення. Інформаційна наповненість, структура, методична і джерельна бази досліджених видань мають свої особливості. Кожне з них є особливим внеском в українську сковородіану.

Література

1. Концепція великого проекту «Григорій Сковорода – 300» (2002–2022). / Ред. І. Я. Гришин. Київ–Харків, 2011. Вип. 3. 35 с.

2. Нікітіна В. Переяславщина в житті Г. Сковороди. *Григорій Сковорода (1722-1794): біобібліографічний покажчик.* Уклад. О. Шкира та ін. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди. 2006. 166 с.

ЛУКАШ Галина

д-р. філол. наук, професор, м. Вінниця

МОВА У СВІТІ КУЛЬТУРНИХ ШИФРІВ

Проблему «мовного» світосприймання через культурні коди було сформульовано ще на початку ХІХ століття Вільгельмом фон Гумбольдтом. У ХХ

століття це питання пов'язують з гіпотезою лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Уорфа, за якою люди, які говорять різними мовами та належать до різних культур, у різний спосіб сприймають світ. Отже, мова зумовлює тип мислення її носіїв і спосіб пізнання світу залежить від мови, якою здійснюється мислення. Точку перетину мови та культури, осереддя їхнього взаємозв'язку становить мовна особистість, або *Homo Loquens*.

Мовні знаки формуються з мовного і культурного кодів одночасно. «У часи жорстоких випробувань, які нині випали на долю нашої країни і всіх нас, українців, виникає особливо гостра потреба звернутися до джерел філософської мудрості, дороговказів духовності, ментальності, що зараз є для нас своєрідними бронезилями», – підкреслює Юлія Камінська [Камінська]. Знати й берегти мову – це наш святий обов'язок, бо це – шифр, який ідентифікує нас як самобутній народ.

Як відзначає Михайло Кочерган, культура визначає план змісту знакової системи мови [Кочерган: 361]. Семантика мови відбиває загальні, універсальні компоненти загальнонародської культури і своєрідність культури конкретного народу. Відмінності мов, зумовлені своєрідністю культури, на його думку, зводяться:

1) до відмінностей у лексиці й фразеології. У кожній мові наявна безеквівалентна лексика, до якої належать слова, що позначають специфічні явища культури і не мають однослівного перекладу на іншу мову. До української безеквівалентної лексики відносять такі слова, як гривня, любисток, вишиванка, тризуб. Як правило, безеквівалентна лексика в кожній мові становить не більше 6-7% від загальної кількості активно вживаних слів, а фразеологія майже вся ідіоматична. Для таких слів науковці також застосовують терміни «реалії», «екзотизми», «локалізми», «алієнізми», «фонові слова», «конотаційні лексеми», «лакуни», «темні місця», «нульові лексеми», «антислова».

2) до відмінностей у лексичних фонах слів з тотожним денотативним значенням. Такі слова можуть мати різні конотації (емоційні й оцінні відтінки), а також різні асоціативні зв'язки. Зрідка ці відмінності зумовлені відмінностями і в самих реаліях. У монографії «Символи української мови» В. Кононенко виділив такі різновиди: архетипові слова-символи (вода, вогонь, світло), символи-міфологеми (русалка, домовик, чорт), біблійні слова-символи (Бог, Діва Марія, пророк), космічні (земля, сонце, місяць, зоря), символи довкілля (гора, скеля, болото, камінь), явищ природи (буря, грім, хмара, дощ), рослинні (калина, явір, м'ята, чорнобривець), орнітологічні (зозуля, голуб, горлиця, ворон) та інші, які мають національну маркованість в українській культурі [Кононенко:280].

Важливим носієм національно-культурної інформації також є ономастика, супроводжувана українознавчими асоціаціями; Наприклад, номени Київ, Батурін, Переяслав, Берестечко, Крим, Дніпро, Туреччина, московія та ін. містять для українця додатковий культурно-історичний зміст, викликають асоціації з подіями минулих часів. Наведені факти свідчать про те, що ґрунтовне оволодіння мовою неможливе без засвоєння культури народу – носія мови.

Архетипи, культурно вагомі концепти як коди нації зафіксовані в ментально-мовній свідомості носіїв, дозволяють зберігати й транслювати елементи, які фіксують інформацію для наступних поколінь. В українській культурі панує своєрідний архетип софійності – божественної мудрості, яка має символічний характер і є рушійною силою. У такій семантиці Київ є символічним уславленням світла мудрості, небесного захисту, сердечних глибин духовного піднесення та переборення «темряви зовнішньої». У певному розумінні Київ, як і всяке багатівкове місто, може розглядатись як семіотичний феномен чи текст, що кодує мовою просторово-матеріального середовища уявлення про «розумну ойкумену», культурний лад буття, альтернативний хаосу ворожих людині стихій. Гора – символ висоти духу, хребетного стовпа світу, чи асоціація кургану як знака епічних часів або «світового дерева» з його символікою безмежного життя всесвіту. Недарма історичне ядро народження Києва як столиці нашої держави становлять три гори: Хоревія, Щекавіця і Києвіця (Київська гора) [Цюн].

Архетипом української нації в першу чергу є кордоцентризм – філософія серця. В інтерпретації Сергія Кримського визначальною історичною цінністю української нації постає особа, що мислить «серцем», вільна і у своїх діях, і у своїх думках. Він доводить, що головною інтелектуальною зброєю, найдієвішою і найпотужнішою – є мова як код нації. На жаль, зневага до свого, українського, виколисувалася сотнями років... Зараз пожинаємо ці гіркі плоди, вирощені на ґрунті «какая разница».

3) до типологічних особливостей літературних мов. Культурою зумовлена форма літературної мови, її зв'язок з народно-розмовною мовою. Саме мова зберігає культурно вагому національну інформацію та є ключем до розуміння «народної психології» (термін за О. Потебнею).

Мова слугує інструментом інтелектуального осягнення дійсності – відображає ознаки формування, розвитку нації, особливості мислення й адаптації до зовнішнього середовища: географічного, кліматичного, історичного, релігійного тощо. Мовний матеріал є основним джерелом для вивчення культурного розвитку народу. Збереження, вивчення та розвиток культури неможливі без вивчення мовного коду нації, ролі мови як історичного шифру самовираження культури та засобу її формування. Зараз ми побачили нашу мову в новій ролі та новому вимірі.

Література

1. Камінська Ю. Шифр української духовності. *Наше слово*. № 25, 2022.06.19. URL: <https://nasze-slowo.pl/shyfr-ukrayinskyoi-duhovnosti>
2. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія. Київ: Вища школа, 2008. 327 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Вид. центр «Академія», 2010. 464 с.
4. Цюн В. За межею щастя і нещастя: монолог видатного українського філософа С. Б. Кримського. *Дзеркало тижня*. № 23. 2011.06.24. URL: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/za_mezheyu_schastya_i_neschastya.html.